

АНАЛІЗ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті здійснюється аналіз сутності, специфіки й стану розробки проблеми теоретичної та практичної підготовки вчителя-логопеда у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, сучасні підходи й особливості їх підготовки до професійної діяльності.

Ключові слова: теорія, практика, підготовка, вчитель, логопед, професійна діяльність.

В статье осуществляется анализ сущности, специфики и состояния разработки проблемы теоретической и практической подготовки учителя-логопеда, в высших учебных заведениях III-IV уровней аккредитации, современные подходы и особенности их подготовки к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: теория, практика, подготовка, учитель, логопед, профессиональная деятельность.

Зміни в соціально-економічному, духовному розвитку держави потребують підготовки вчителя нової генерації й сучасну професійну освіту необхідно розуміти не тільки як *сукупність знань, умінь і навичок*, оволодіння якими дає змогу стати фахівцем вищої, середньої кваліфікації або кваліфікованим робітником, але й також як *засіб отримання іншої кваліфікації* для включення в суспільно корисну працю у відповідності до власних інтересів та потреб суспільства. Для кожної людини професійна освіта виступає:

— як засіб самореалізації, самовираження і самоутвердження особистості, оскільки найбільшою мірою людина розкриває свої здібності в праці, і в першу чергу — у праці професійній;

— як засіб стійкості, соціального самозахисту й адаптації в швидко змінюваних умовах суспільства [8].

У цьому зв'язку гостро постає проблема повноцінного розвитку особистості людини та ефективного виконання нею професійних функцій. Тому питання особистісного розвитку студента як головного суб'єкта педагогічного процесу – це мета, основа й умова ефективної

професійної освіти, формування готовності в умовах сучасного ВНЗ до майбутньої фахової діяльності.

Розв'язання завдань становлення і розвитку вищої педагогічної освіти в Україні у нових соціально-економічних умовах посилює необхідність досліджень із педагогіки і психології вищої школи, а розроблені концепції розвитку вищої педагогічної освіти (А. Алексюк, О. Глузман, С. Гончаренко, Н. Дем'яненко, М. Євтух, А. Кіктенко, Л. Коваль, Л. Нечепоренко, А. Реан, В. Сагарда, В. Якунін та ін.), в тому числі – післядипломної педагогічної освіти (Л. Кравченко, А. Кузьмінський, В. Олійник, М. Скрипник, В. Стрельников та ін.) висвітлюють основи професійної педагогічної діяльності фахівців нового покоління, розкривають особистісну зорієнтованість всього освітнього процесу вищого навчального закладу, що передбачає не тільки засвоєння освітніх програм, а й формування життєздатної особистості, набуття нею життєво, особистісно й соціально значимих якостей і навичок, здатних забезпечити оптимальний рівень життєдіяльності в суспільстві [2].

Здійснюючи аналіз становлення вищої педагогічної освіти Н. Дем'яненко визначає, що поширеною формою вищих закладів освіти України стають педагогічні університети, де в навчальному процесі передбачено надання базової (фундаментальної і загальнонаукової) підготовки відповідно до профілю студентам I та II курсів; конкретну спеціалізацію – на III-IV курсах. Освітньо-професійні програми підготовки магістрів мають забезпечити підготовку випускника університету до науково-дослідної, управлінської, викладацької діяльності. На думку В. Скопенка, сучасна університетська освіта зорієнтована саме на формування нової генерації спеціалістів, які володіють глибокими фундаментальними та спеціальними знаннями й здатні працювати творчо і самостійно [5]. Тому провідні стратегічні завдання освіти і науки спрямовуються сьогодні на фундаментальну професійну підготовку майбутнього вчителя в умовах педагогічного університету, а саме: забезпечення неперервності вищої педагогічної освіти (О. Мороз, Н. Ничкало, О. Третяк та ін.); вдосконалення навчально-виховного процесу у вищому закладі освіти (В. Безпалько, С. Гончаренко, Н. Кузьміна, В. Лозова, Н. Талізін, М. Ярмаченко та ін.); формування професійної компетентності майбутніх учителів розглядають у своїх працях С. Архангельський, О. Дубинчук, А. Кірсанов, І. Прокопенко, В. Євдокімов та інші. Вчені О. Абдуліна, Е. Белозерцев, З. Васильєва, В. Сластьонін, М. Шкіль та інші акцентують увагу на питаннях підготовки студентів педагогічних вишів до майбутньої професійної діяльності [2, 5].

Отже, освіта у вищому педагогічному закладі – це засіб формування особистості майбутнього фахівця через оволодіння науковими основами

й технологіями педагогічної праці, спеціальними практичними навичками і вміннями, та формування психологічних і моральних якостей, важливих для роботи в сфері майбутньої професійної діяльності.

Педагогічна освіта сьогодні визначається соціальними вимогами до професійної діяльності й до особистості вчителя як суб'єкта педагогічного спілкування і навчально-виховного процесу, й спрямована на вирішення двох комплексів взаємозв'язаних завдань: по-перше, сприяти соціально цінному *розвитку особистості* майбутнього педагога і, по-друге, – *професійному становленню* і спеціалізації у вибраній галузі педагогічної діяльності.

У педагогіці та психології професійне становлення і професійний розвиток розглядається як процес, що вибудовується впродовж усього життя і включає в себе професійну орієнтацію, професійний вибір, освоєння професії, побудову кар'єрних планів, реальність професійних досягнень та ін. *Професійне становлення* – це процес прогресивної зміни особистості під дією соціальних упливів, професійної діяльності й власної активності, спрямованої на самовдосконалення і самореалізацію [8]. Основою професійного становлення є суперечність між властивостями особистості, що склалися, і об'єктивними вимогами провідної діяльності, значення якої полягає в тому, що вона зумовлює подальший розвиток особистості. Реалізуючи себе в діяльності, особистість поступово змінюється, що приводить до перебудови мотивів провідної діяльності, формування нових властивостей особистості.

Вчені Т. Кудрявцев розглядає професійне становлення як тривалий процес розвитку особистості з початку формування професійних намірів до повної реалізації себе в професійній діяльності. Центральна ланка цього процесу – професійне самовизначення [6]; Т. Зеєр трактує професійне становлення як формоутворення особистості, адекватне вимогам професійної діяльності [4]; К.Левітан розуміє цей термін як рішення професійно значущих, завдань, що все більш ускладнюються, а саме: пізнавальних, морально-етичних і комунікативних, в процесі чого професіонал оволодіває необхідним комплексом пов'язаним з його професією ділових і етичних якостей й виділяє три основні стадії професійного становлення особистості: *підготовча* (довузівська) стадія, пов'язана з вибором професії; *початкова* (вузівська) стадія, під час якої формуються основи професійно важливих умінь і властивостей особистості професіонала; *основна* (післявузівська) стадія, в якій відбувається розвиток всіх сутнісних сил особистості з метою її повної самореалізації в професійній діяльності як професіонала [7]. Т. Кудрявцев, Т. Зеєр виділяють 4 стадії професійного становлення [6, 4]. Залежно від критеріїв професійного становлення дослідники виокремлюють теорії Сьюпера як виявлення індивідом своїх нахилів і здібностей, які

актуалізують професійну «Я-концепцію» (він визначає 5 етапів); психолога Хейвігхерста, який вважає критеріями професійного становлення набуття установок і трудових навичок, що дозволяють людям ставати повноцінними працівниками (визначає 6 етапів шляху); Є. Клімов виділяє сім фаз: оптації, адепта, адаптації, інтернала, майстра, авторитета, наставника. Згідно теорій освоєння професії, професійна підготовка – це один з етапів професійного шляху і, відповідно, професійного розвитку й саме на цьому етапі здійснюється розвиток особистості [8]. Т. Аверьяновою виділені шість стадій процесу професійної освіти в становленні особистості фахівця: оптація, професійна підготовка, професійна адаптація, первинна і вторинна професіоналізація і професійна майстерність [1].

Перехід від однієї стадії становлення до іншої означає зміну соціальної ситуації розвитку, зміну змісту провідної діяльності, освоєння або привласнення нової соціальної ролі, професійної поведінки і перебудову особистості. Розглядаючи професійне становлення особистості фахівця в цілому, ми вважаємо, що фахівці в галузі логопедії також проходять аналогічний шлях.

Підготовка корекційних педагогів, сурдопедагогів, тифлопедагогів і логопедів для роботи з особами з ОПФР є складовою системи вищої педагогічної освіти у форматі напряму підготовки 0101 Педагогічна освіта за спеціальністю 6.010105 Корекційна освіта (за нозологіями). Реформа педагогічної освіти, що розгорнулася з 1990 року на тлі процесів деполітизування освіти, децентралізації й регіоналізації управління нею зумовила необхідність якісно нової педагогічної освіти. Сьогодні майбутніх фахівців логопедів готують у 14 університетах України освітній рівень: базова вища освіта; освітньо-кваліфікаційний рівень 6.010105. «бакалавр», термін навчання 4 роки; 7.010106. «спеціаліст» термін навчання 2 роки; 8.010106. «магістр» 1-2 роки. Проте, сьогодні ВНЗ, що готують майбутніх фахівців-логопедів, зіштовхуються з проблемами, які тісно пов'язані з інтеграційними перетвореннями в освітній галузі та Болонським процесом й висувають нові вимоги до їх професійної підготовки.

Утіленням демократичних і гуманістичних засад стає *Конвенція про права дитини*, що передбачає максимальний захист інтересів дитини у відповідності до умов кожної країни. Право всіх громадян на освіту та основні вимоги до діяльності педагогів у відповідності до потреб особистості, суспільства і держави знайшли відображення у Конституції України, в законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України; Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Цільовій комплексній програмі «Вчитель» тощо [2].

Документами визначені етапи, умови і механізми розвитку мережі варіативних спеціальних дошкільних і шкільних установ у нових соціально-економічних умовах, що забезпечують реформування системи спеціальної освіти й підготовку педагогічних кадрів нового покоління [10]. Рівний доступ до якісної освіти реалізується через:

- доступність, безоплатність освіти у державних і комунальних навчальних закладах для дітей із особливими освітніми потребами відповідно до їхнього здоров'я;
- раннє виявлення і діагностику дітей, врахування цих даних у структурі мережі закладів реабілітаційної допомоги та в умовах сім'ї;
- варіативність здобуття базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей дитини;
- розробку варіативного змісту, форм і методів навчання дітей, включаючи й навчання за індивідуальними програмами, тобто через забезпечення реальної можливості освітнього вибору кожною дитиною;
- поетапний перехід від усталеної традиційної моделі інтернатного навчання до інклюзивної освіти в загальноосвітньому просторі [10].

У цьому зв'язку змінюються соціальні вимоги до професійної діяльності й особистісних якостей фахівців для роботи з дітьми з ОПФР в умовах інклюзивної освіти й постає нагальна необхідність привести зміст їх підготовки загалом і логопедів зокрема у відповідність до виконуваних ними соціальних функцій, зростаючих вимог суспільства та мети сучасної освіти, а саме: професійної підготовки логопеда до роботи з дітьми раннього віку групи ризику з розвитку мовлення в системі ранньої допомоги.

Професійна діяльність логопеда полягає у здійсненні профілактичного, діагностичного та корекційного логопедичного впливу на осіб із порушеннями мовлення первинного та вторинного характеру, що забезпечується системою логопедичної роботи як комплексом занять із попередження, виявлення й усунення порушень усного і писемного мовлення з раннього віку. Під *педагогічною освітою майбутнього логопеда* або *професійною логопедичною освітою* ми розуміємо процес *професійного становлення особистості*, що передбачає використання сукупності прийомів соціального впливу на особистість студента, включення його в різні види учбової і поза-учбової діяльності (робота в лабораторії, у волонтерському русі, розробка науково-дослідних програм, проходження педагогічної практики, професійне і особистісне спілкування та ін.), що мають на меті формувати систему професійно важливих якостей, а саме: відповідальність, самоконтроль, професійна самооцінка й специфічних якостей, необхідних для роботи з особами з порушеннями мовлення, зокрема емоційна стійкість, велика включеність в професію і самовіддача в порівнянні з іншими педагогічними

професіями, як результату системного освоєння основ логопедичного знання та формування *професійної готовності* фахівця-логопеда, володіючого практичними навичками навчання, виховання і корекції мови і мовлення у дітей, підлітків і дорослих.

На основі архівних матеріалів у роботах Віт. Бондаря, Г. Живіної, І. Колісника, Н. Назарової, С. Миронової, В. Синьова, О. Шевченко та інших було визначено основні компоненти системи підготовки дефектологів, із урахування соціально-політичного, культурного й економічного розвитку держави та змін у системі освіти складено періодизацію становлення й піднесення вищої дефектологічної освіти та досліджено особливості підготовки вчителів спеціальних шкіл для дітей із вадами інтелекту на різних її етапах.

Національною доктриною розвитку освіти визначена *система концептуальних ідей і поглядів* на стратегію й основні напрями розвитку освіти в першій чверті ХХІ століття. Пріоритетним напрямом державної політики цей документ визначає *особистісну орієнтацію освіти*. У цьому зв'язку освітній простір України не просто змінюється, *змінюється його вектор* на користь розвитку кожної конкретної людини, у тому числі й із ОПФР.

На думку М. Шеремет, основною метою модернізації системи спеціальної освіти на сучасному етапі є створення механізмів стійкого розвитку, який полягає в удосконаленні та конкретних змінах існуючої системи – *добудові ланки ранньої допомоги*. Ранній логопедичний вплив із вираженою *запобігаючою, профілактичною* спрямованістю є умовою та засобом повноцінного розвитку не лише мовлення, але й психіки даної категорії дітей, формування у них соціальних умінь і навичок, готовності до навчання в школі. Тому необхідність побудови ланки ранньої допомоги в системі спеціальної освіти є й одним із варіантів її модернізації і реформування та внутрішньосистемної інтеграції, що надасть можливість відповідати вимогам міжнародних конвенцій [10]. В Україні підготовка логопеда повинна здійснюватися відповідно до вимог суспільства й визначатися процесами, які відбуваються в соціальному і культурному середовищі, зростаючими вимогами до якості професійної підготовки і рівнем розробленості ефективних технологій підготовки висококваліфікованих фахівців. У перехідний період реформування спеціальної освіти Інститут корекційної педагогіки і психології в тісній співпраці з Інститутом спеціальної педагогіки на основі наукових досліджень визначив провідні напрями реалізації цього процесу:

Перший напрям – надбудова нової базис-системи ранньої допомоги. Забезпечення особливих освітніх потреб у ранньому віці може попередити виникнення труднощів на етапі дошкільного і шкільного навчання. Науково обґрунтована й організована рання комплексна допомога сприяє значній частини дітей ухвалення в спільний освітній

процес на ранішому етапі вікового розвитку.

Другий напрям модернізації – освітня і соціальна інтеграція дітей із ОПФР до системи масової освіти, яка інтенсифікує питання підготовки фахівців для відповідної професійної діяльності як корекційних педагогів, так і практичних психологів (спеціальних).

Третій напрям – удосконалення змісту спеціальної освіти, з 2006 р. розроблено новий зміст підготовки фахівців із корекційної освіти, навчальні плани із забезпеченням науково методичної й матеріальної бази.

Отже, модернізація системи спеціальної освіти, добудова і становлення системи ранньої допомоги спонукає до дослідження професійної підготовки майбутніх логопедів у вищій школі, які сприймуть нову систему, будуть працювати в нових умовах і в новій системі цінностей.

В центрі уваги сучасної педагогіки вищої школи – практика «освіти впродовж життя», специфіка якої полягає в тому, що освіта пронизує весь життєвий цикл людини від народження й виявляється в конкретних моделях освіти, в освітніх цілях, змісті освіти, формах, видах і якості здобуття освіти на кожному віковому етапі. Як засвідчує В. Тарасун *проблема ранньої допомоги* дітям з ОПФР на сьогодні входить в коло *надзвичайно важливих*, оскільки частка здорових новонароджених суттєво знижується з кожним роком, внаслідок чого до 80 % новонароджених є фізіологічно незрілими, а біля 70 % – мають перинатальну патологію. Крім того, постійно зростає число дітей з соціально неблагополучних сімей і дітей з ОПФР. Нерозв'язаними є й питання раннього виявлення, диференціальної діагностики психічного розвитку в дітей дошкільного віку в структурному і змістовному плані. В результаті переважна більшість із них (90 % від тих, кого направляють до спеціальної школи) не одержують спеціального організованого корекційного виховання в дошкільному віці, що гальмує повну реалізацію адаптивних та компенсаторних можливостей дітей [9].

Теоретичним підґрунтям професійної *підготовки майбутніх логопедів до ранньої допомоги дітям раннього віку* є вчення Л. Виготського щодо розуміння природи вторинних порушень у аномальних дітей, «соціальних вивихів», вивченням яких займається спеціальна психологія і педагогіка, розроблені «Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку» (Є. Соботович), «Концепція державного стандарту освіти дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку» (В. Тарасун), «Концепція становлення і розвитку особистості дитини переддошкільного віку з особливостями у розвитку» (В. Тарасун). На думку Є. Соботович адаптація і соціальна інтеграція дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку потребує розроблення:

—нового механізму взаємодії структур загальної та спеціальної освіти;

—варіативних програм загальноосвітнього навчання;

—системи ранньої діагностики і корекції мовленнєвих порушень у дітей;

—включення у зміст корекційно-компенсаторної ланки навчання пропедевтичного розділу, спрямованого на попередження негативного впливу мовленнєвого дефекту на формування інших психічних функцій та профілактику шкільної неуспішності, особливо з предметів мовного циклу [7].

Сьогодні європейські країни пропагують ідеї інклюзивної освіти, яка базується на восьми принципах, а саме: цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; кожна людина здатна відчувати і думати; кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою; всі люди мають потребу один в одному; справжня освіта може здійснюватися лише в контексті реальних взаємин; усі люди мають потребу в підтримці й дружбі ровесників; для всіх учнів досягнення прогресу скоріше в тому, що вони можуть робити, ніж у тому, що не можуть; різноманітність підсилює усі сторони життя людини [10].

Отже, високі вимоги до якості психолого-медико-педагогічної допомоги дітям раннього віку, їх навчання і виховання спонукають до інновацій у підготовці логопедів в умовах вищої педагогічної школи. В умовах розбудови національної системи освіти й становлення ранньої допомоги як структури спеціальної освіти виникає проблема якісної підготовки майбутніх логопедів у педагогічних вишах здатних працювати у відповідності до нових вимог і умов сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Аверьянова Т.А. Роль профессионального образования в становлении личности специалиста Современные проблемы науки и образования: материалы внутривуз. науч. конф. преподавателей МаГУ. – Магнитогорск: МаГУ, 2010. – 402 с.

2. Болонський процес: Документи / Укладачі: З.І. Тимошенко, А.М.Грехов, Ю.А. Гапон, Ю.І. Палеха. – К.: Вид-во Європ.ун-ту, 2004. – 169 с.

3. Викулина М.А. Структура поэтапного становления будущего педагога в условиях высшего образования: сущность ключевых понятий // Понятийный аппарат педагогики и образования: Сб. науч. тр. / Отв. ред. М.А.Галагузова. – Екатеринбург: Изд-во «СВ-96», 2001. – Вып. 4. – 432 с.

4. Зеер Т.В. Профессиональное становление личности педагога / Т.В. Зеер/ – Куйбишев: Урал, 1988. – 89 с.

5. Кремень В.Г. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і

перспективи // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-Український щорічник / За ред. І. Зязюна, Н. Нічкало, Т. Левовицького, І. Вільш, К. Ченстохова. – К.: Віпол, 2000 – Вип. II – С 11-30.

6. Кудрявцев Т.В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы / Т.В. Кудрявцев // Вопросы психологии. 1981. № 2. – С. 67-69.

7. Левитан К.М. Личность педагога: становление и развитие. / К.М.Левитан/ – Саратов: Топаз, – 1991. – 135 с.

8. Структурні виміри сучасного суспільства: Навчальний посібник / за ред. С. Макеєва. – К., 2006. – 372 с.

9. Тарасун В.В. Формування мовної особистості – новий напрям логопедичної роботи (Теоретичне обґрунтування) // Дефектологія. – 2007. – № 4. – С. 3-11.

10. Шеремет М.К. Проблеми та перспективи спеціальної освіти // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія «Соціально-педагогічна». – Випуск VII / За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співак. – Кам'янець-Подільський: ПП. Мошинський В.С. 2007. – 420 с.

The analysis of essence, specifics and states of development of problem of theoretical and practical preparation, is carried out in the article, in higher educational establishments III-IV levels of accreditation, modern going and features of their preparation near professional activity.

Keywords: theory, practice, preparation, teacher, speech therapist, professional activity.

Отримано 23.09.2012 р.